

מה מצפה להם בצדו השני של הגשר?

מעקב אחר משתתפי תכנית סיוע לבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי

טליה-מיטל שוורץ-טיירי, עדנה גלבוזקי ושמעון שפירו

תקציר

בקרב המבוגרים הצעירים בישראל יש קבוצה ייחודית של צעירים שהושמו בפנימיות בגיל צעיר, גדלו בהן עד הגיעם לגיל 18 או עד לסיום לימודיהם בבית הספר התיכון, ובגרו מהפנימייה בלי שתהיה להם משפחה לחזור אליה. יש ביניהם מי שהתייתמו מהוריהם או ננטשו על ידם בגיל צעיר, ויש כאלה שלא יכלו לקיים קשר עם הוריהם בגלל רקע של הזנחה קשה או התעללות או בגלל מצבם הנפשי של ההורים. קבוצה זאת מוגדרת כיום כ"בוגרי השמה חוץ-ביתית חסרי עוגן משפחתי". כאשר הם מסיימים את שהותם בפנימייה רבים מהם נותרים ללא קורת גג וללא תמיכה בהתמודדות עם משימות, כמו שירות צבאי או אזרחי, בחירת מסלול קריירה ודאגה למילוי צורכי היום-יום. בפרק זה אנו מתארים ומעריכים את התכנית "גשר לעצמאות" שמיועדת לצעירים אלה ומופעלת על ידי עמותת "ילדים בסיכוי".

עמותת "ילדים בסיכוי" שמה לה למטרה לשפר את איכות החיים של ילדים ובני נוער שמתחנכים בפנימיות ואת סיכוייהם לעתיד טוב יותר. העמותה פועלת כשדולה לקידום ענייניהם של ילדים שגדלים בפנימיות, ומפעילה תכניות שונות בפנימיות בשיתוף עם הצוותים החינוכיים והטיפוליים ועם הפיקוח של משרד הרווחה. נוסף על כך, העמותה מפעילה מזה עשר שנים את "גשר לעצמאות", תכנית המציעה קורת גג וליווי אישי לכמה מאות בוגרי פנימיות חסרי עוגן משפחתי. בפרק זה נתאר את התכנית, נציג את הרציונל שלה, ונדווח על מחקר מעקב אחר 25 צעירים וצעירות שהשתתפו בתכנית. מטרת המעקב הייתה לעמוד על מצבם של צעירים אלה לאחר סיום השתתפותם בתכנית, ולקבל מהם משוב על התכנית כדי לעמוד על מעלותיה ועל מגבלותיה. נדווח על המסקנות שנבעו ממחקר זה ועל השינויים שהוכנסו לתכנית בעקבותיו.

מבוא

הספרות שעוסקת בבגרות המוקדמת מצביעה על תפקידה המכריע של תמיכה משפחתית בשלב זה של החיים (ישראלאוילי, 2014; Swartz ; 2014; Surjadi, Lorenz, Wickrama, & Conger, 2011; Kim, Uno, Mortimer, & O'Brien, 2011). נוסף על סיוע כלכלי ורגשי מתמשך, רשת ביטחון משפחתית מקנה לצעירים כישורי חיים ומיומנויות שמקלים על המעבר לעצמאות (Furstenberg, 2010). צעירים רבים ממשיכים להיות חלק מהמשפחה וליהנות מסיוע בלימודים גבוהים, ביצירת קשרים בוגרים, בהקמת חיים עצמאיים ואף בהפיכה להורים (Shanahan, 2000). תמיכתה של המשפחה מעניקה לצעיר מגוון משאבים רגשיים וחומריים המסייעים לו במעבר לבגרות עצמאית, ואילו היעדרה גורם לפגיעות בקרב צעירים ללא עורף משפחתי. תקופת המעבר לבגרות עלולה להציב אתגרים קשים במיוחד עבור צעירים אשר במציאות חייהם נעדרת רשת ביטחון משפחתית, בין שהקשר עם המשפחה אינו קיים ובין שהמשפחה אינה מסוגלת להעניק לצעיר את התמיכה המתאימה (ישראלאוילי, 2014).

ילדים ללא עורף משפחתי הגדלים במסגרות חוץ-ביתיות נמצאים בסיכון גבוה להימצא בקשיים ולהיחשף לסוגים שונים של מצוקה בשלב המעבר שבין מסגרות ההשמה לבין היציאה לעצמאות (בנבנישתי, 2008; שיף ובנבנישתי, 2004; Lee & Berrick, 2014). בבגרותם, בעת יציאתם לחיים עצמאיים, עומדים הם בפני אתגרים רבים וקשים יותר בהשוואה לצעירים אשר גדלו בחיק משפחתם. בעוד שגילם של צעירים בעלי עורף משפחתי העוזבים את בית הוריהם עולה בעקביות מדי שנה בישראל ובעולם (Furstenberg, 2010; Sandor & Ludwinek, 2014), נאלצים צעירים חסרי עורף משפחתי להתמודד עם אתגרי היציאה לעצמאות בגילים מוקדמים יותר מן הראשונים ובאופן שאינו הדרגתי (Courtney & Dworsky, 2006). ממחקרים עולה כי אוכלוסייה זו חשופה למצבי סיכון, כמו היעדר השכלה וקשיים לימודיים (Courtney & Hughes-Heuring, 2005; Pecora et al., 2006), אבטלה ועוני (Macomber et al., 2008), הפיכה לקורבן ניצול או אלימות, הורות יחידנית, קורת גג בלתי יציבה, נגישות ירודה לשירותי בריאות הולמים (Reilly, 2003) ומשברים נפשיים (Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001). בקרב צעירים אלו התמודדות עם המצבים הללו ללא מענה ותמיכה עלולה לגרום להיווצרותן של התנהגויות מסכנות בבגרות (Cosner-Berzin, Rhode, & Curtis, 2011). חלקם נותרים חסרי בית, מעורבים בהתנהגות עוברת-חוק ואף נאסרים (Cusick, Courtney, Havlicek, & Hess, 2011).

Lee, Courtney, & Hook, 2012). על כן דרושים שירותים שיספקו לצעירים אלה תמיכה בתקופת המעבר לעצמאות ולאחריה (זעירא, בנבנישתי ורפאלי, 2012; קטן, 2009; Courtney, 2009).

תכנית "גשר לעצמאות"

התכנית "גשר לעצמאות" הוקמה על ידי עמותת "ילדים בסיכוי" בשיתוף עם משרדי הרווחה והחינוך, ג'וינט-אשלים, הקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי, קרן גנדיר וכמה גופים נוספים כמענה לקשיים שתוארו לעיל. התכנית מיועדת לצעירים חסרי עורף משפחתי בוגרי פנימיות, כפרי נוער ומשפחות אומנה, שאין להם בית לחזור אליו כאשר מסתיימת שהותם במסגרת. התכנית קולטת צעירים שרמת תפקודם מאפשרת להם מגורים עצמאיים בקהילה. מטרת התכנית לספק לצעירים רצף של שירותים כמענה לצורכיהם הייחודיים: קורת גג, מעטפת ליווי והכוונה, פיתוח כישורי חיים, סיוע כלכלי בעת מצוקה, השלמת לימודים, לימוד מקצוע, השמה במקומות עבודה, הפנייה ותמיכה בטיפולים רפואיים ונפשיים ותיווך במהלך השירות הצבאי או האזרחי. כל זאת תוך מאמץ לשמור על עצמאות מרבית של משתתפי התכנית ולכבד את זכותם להגדרה עצמית ולפרטיות תוך התחשבות בצרכי הזולת. בסוף שנת 2014 הקיפה התכנית 170 צעירים וצעירות שגרו ב-29 דירות, שמרביתן מופעלות בשיתוף עם פנימיות, אם האגודה למען החייל או עם עמותות השירות הלאומי. כל צעיר זכאי למגורים למשך שנה וחצי לכל היותר, נוסף על תקופת השירות הצבאי או הלאומי. מרבית הדירות ממוקמות במרכזי ערים, נגישות לצירי תחבורה ולשירותים עירוניים. לכל צעיר נבנית תכנית אישית, תחומה בזמן, שכוללת מרכיבים של שילוב בצבא או בשירות הלאומי, השתלבות בתעסוקה, הכשרה מקצועית או לימודים, התנהלות כלכלית ועוד. הצעירים משלמים שכר דירה כפי יכולתם ומנהלים אורח חיים עצמאי. מלווים מטעם התכנית עומדים לרשותם בכל עת, אולם לא לנים אתם בדירות. הליווי נמשך גם כאשר תקופת מגוריהם של הצעירים בדירה תמה והם אמורים לעבור למגורים עצמאיים ולעמוד ברשות עצמם. מאה ושישים צעירים, שהיו בדירות ויצאו או כאלה שמלכתחילה לא גרו בדירות, זוכים גם הם לליווי של עובדי התכנית. פרק זה עוסק רק בצעירים שהתגוררו תקופה כלשהי בדירות של התכנית.

מחקר מעקב אחר בוגרי התכנית

מטרת המחקר

מטרת מחקר המעקב הייתה לקבל תמונה באשר למציאות חייהם של בוגרי תכנית "גשר לעצמאות" לאחר עזיבתם את דירות התכנית. המחקר הקיף כמה תחומים מרכזיים: הערכת הסיוע של התכנית, דיור, לימודים, תעסוקה ומצב כלכלי, פנאי, מערכות יחסים פורמאליות ולא-פורמאליות ושביעות רצון מן החיים.

אוכלוסיית המחקר כללה 25 צעירים, 15 נשים ו-10 גברים. מדגם זה של צעירים נלקח מבין 56 צעירים וצעירות אשר שהו בשבע דירות של התכנית בין השנים 2007 ל-2012. טווח הגילים היה 21 עד 27, כאשר הממוצע הוא 23.9 ($SD=1.9$).

משתתפי המחקר

הצטרפו לתכנית "גשר לעצמאות" עם היציאה מהמסגרות החוץ-ביתיות. מתוכם 22 התגוררו בפנימייה, שניים במשפחות אומנה ואחת בהוסטל לנערות במצוקה. משתתפי המחקר הם אלה שניתן היה ליצור עמם קשר ואשר הסכימו להתראיין, ולכן אין הם מדגם מייצג של כלל הצעירים שהתגוררו בדירות של התכנית. מהשוואה בין 25 הנחקרים לבין 31 הבוגרים שלא רואיינו עולה כי בקרב הנחקרים עבר זמן ארוך יותר מאז סיום השהות בדירה והשהות בה הייתה קצרה מעט יותר לעומת הבוגרים שלא רואיינו. נוסף על כך, שיעור גבוה יותר מקרב משתתפי המחקר שירת בשירות הלאומי, בעוד שהרוב המכריע של אלה שלא השתתפו שירתו בצה"ל. בדרך כלל המשרתים בצה"ל נחשבים לאוכלוסייה חזקה יותר מן המשרתים בשירות לאומי. לא נמצאו הבדלים בחלוקה על פי מין או גיל. על אף ההבדלים בין אלה שנחקרו לבין אלה שלא נחקרו, מצבם של הנחקרים ועמדותיהם עשויים לספק תובנות על מצבם של צעירים ללא עורף משפחתי עם יציאתם לעצמאות ועל הסיוע הדרוש להם.

כלי המחקר

כלי המחקר היה ריאיון מובנה, שכלל שאלות סגורות ופתוחות, פותח על ידי בנבנישתי (2009) והותאם לצורך המחקר הנוכחי. השאלות התייחסו לשני תחומים מרכזיים: הראשון, היבטים בהערכת התכנית - הערכת סל השירותים של התכנית והערכת הליווי; השני, היבטים בחיי הצעיר והערכת תפקודים מרכזיים - מגורים, שירות צבאי או לאומי, תפקוד חברתי, תפקוד תעסוקתי ולימודי, תפקוד במערכות יחסים זוגיים, שימוש במערכות תמיכה כלכליות, אינסטרומנטליות ורגשיות, ניהול אורח חיים ומעורבות בפעילויות פנאי, מצב בריאות, מעברי חיים ומשברים

הכרוכים בהם, שביעות רצון מהחיים וממערכות התמיכה הקיימות ואופטימיות. המידע שהתקבל באמצעות השאלות הפתוחות קודד ועובד באמצעות ניתוח תוכן תמטי.

ממצאי המחקר

ממצאי המחקר מבוססים על ניתוח כמותי של תשובות לשאלות סגורות ועל תמות מרכזיות אשר עלו מתוך התייחסויותיהם של המרואיינים לשאלותיה של המראיינת. פרק זה מחולק לשני חלקים. הראשון עוסק בהערכת הנחקרים את הסיוע שהם קיבלו מהתכנית, והשני מציג את מצבם של הצעירים לאחר היציאה מהדירה.

הערכת התכנית על ידי המשתתפים

באופן כללי, הביעו המרואיינים שביעות רצון מהשתתפותם בתכנית (לוח 1). לדבריהם עזרה להם התכנית בנושאי השירות הצבאי והלאומי, וסייעה להם להסתדר באופן עצמאי ולהתקדם בחיים. יחד עם זאת, בנושאי לימודים ועבודה ציינו רק מיעוט מהנחקרים שהתכנית סייעה להם. המרואיינים ציינו לטובה גם את הליווי שזכו לו מסגל התכנית. הם ייחסו למלווים מטעם התכנית זמינות, רצון לעזור והתייחסות מכבדת. מקצת המרואיינים ציינו את המשך הקשר התומך גם לאחר סיום שהותם בדירה. ההערכה החיובית הייתה להיבטים הרגשיים של הליווי וגם לסיוע האינסטרומנטלי, אם כי קצת פחות.

עבור צעירים רבים נתפש הסיוע מטעם התכנית כעוגן מרכזי בחייהם: "אם לא הפרויקט, קשה לדעת איך הייתי מסתדר היום"; "בזכות התכנית קיבלתי עוד מלא כוח להמשיך הלאה, ויש לי יותר אמון וביטחון בעולם". צוות התכנית תואר כגורם משמעותי בהשוואה למקורות סיוע קודמים, וככזה שהצליח ליצור שינוי של ממש בחיי הצעירים. האווירה בתכנית תוארה כמשפחתית, אשר נמשכה גם לאחר עזיבת הדירה וסיום ההשתתפות הרשמית בתכנית: "פתאום הרגשתי מעין משפחה"; "תחושה שמתגאים בנו"; "לא ויתרו לי עד שהסדרתי". קשר חיובי עם המלווה התאפיין בקרבה רגשית חזקה ובתמיכה רציפה, לעתים אף טוטאלית, ביחסים בלתי אמצעיים ובשמירה על קשר גם לאחר התכנית: "כמו אימא"; "היא (המלווה) הייתה אתי אפילו בלידה"; "כולו קשוב אליך, אין לו ריכוז במשהו אחר"; "היא לא באה לחנך, היא באה בטוב"; "עד היום היא בקשר אתי והיא בכלל לא חייבת". מאידך גיסא היו גם מרואיינים, אם כי מעטים יותר, שתיארו יחסים של ריחוק בינם לבין המלווה, אשר התאפיינו בקשר טכני ולא בשיח רגשי.

לוח 1: הדירוג שהעניקו המשתתפים לממדים בתכנית

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא	דירוג היגדים
15	2	6	-	-	אני מרוצה מההשתתפות שלי בתכנית
15	4	1	4	1	אני מרוצה מהמלווה שלי בתכנית
ההשתתפות בתכנית עזרה לי :					
12	3	6	3	1	כשהיה לי עצוב וקשה
12	7	4	-	2	מבחינה כלכלית
8	8	4	-	5	ללמוד להסתדר באופן עצמאי
7	7	5	2	4	להתקדם בחיים
10	7	2	1	4	בענייני צבא/שירות לאומי
5	1	7	6	6	בענייני לימודים
3	5	7	5	5	בענייני עבודה

תיאור חוויית המגורים בדירות של התכנית מעלה תמונה מורכבת ולא אחידה. מרבית המרואיינים ציינו לחיוב את המגורים בדירה ואת הקשר בין הצעירים ובינם לבין המלווים. עם זאת, היו מי שתיארו את המגורים בדירה כחווייה שלילית בגלל אי-שמירת כללים וחוסר התחשבות מצד חבריהם לדירה. נחקרים אלה טענו שצוות התכנית לא היה מודע מספיק למתרחש בדירות ולא שלט בנעשה בהן. הם טענו שנדרשה התערבות רבה יותר של צוות התכנית כדי לשמור על התנהלות נורמטיבית בדירה: "לאכופ את החוקים... שלא יהיו שם חגיגות, הרי בעל דירה בסוף היה מעיף אותם". מאידך גיסא, היו גם כאלה שהתלוננו על כללים נוקשים מדי, המנוגדים לאופן שבו הם תפשו חיים עצמאיים. הם טענו שהתערבות היתר של המלווים אינה מתאימה לצורכיהם: "צריך לרכך את הקטע של המשמעת, כי סך הכול זה לא הפנימייה, זה החיים האמתיים"; "אי אפשר לצפות מבנאדם להיות בוגר, אבל גם במקביל להגיד לך כל הזמן מה לעשות, זה לא תורם... הרי אם אני שותה מדי פעם בסוף יום עבודה זה לא אומר שאני עברתי".

מציאות חייהם של הצעירים לאחר עזיבת הדירה

בריאיון התבקשו הבוגרים לשתף את החוקרת במצבם ובתחושותיהם לאחר היציאה מן הדירה. ניתוח החוויות העלה סוגיות חשובות העוסקות בחוויית המשבר, באתגרים בתחום הדיור, הלימודים והתעסוקה, במצוקה כלכלית מתמשכת ובתחושות ניתוק חברתי. חוויות אלה יוצגו להלן.

חויית המשבר - חוויית המשבר תוארה באופנים רבים. היעדרה הפתאומי של מערכת תמיכה רגשית וחומרית לוותה בתחושות של חוסר וודאות, בדידות חריפה ואף ניתוק חברתי. הצעירים ייחסו חוויה זו למעבר החד לחיים עצמאיים: "לא ידענו מה יהיה"; "לא היה מי שיעזור"; "אתה עכשיו לבד ותתמודד במים עמוקים". ייזום קשר עם התכנית לשם קבלת סיוע לאחר שהסתיימה לווה בתחושת כישלון מהיציאה לעצמאות: "לא נעים לי לבוא משום מקום". זאת מפני שלעתים קבלת סיוע נתפשה על ידי הצעיר כ"הוכחה" לכך שלא הצליח להסתדר בעצמו. לעומת זאת, יציאה מן המשבר יוחסה ליכולתו של הצעיר להתגבר על האתגר בכוחות עצמו: "חילצתי את עצמי".

יצירת קשר, זיהוי המשבר והגשת סיוע מצד המלווה והתכנית תוארו על ידי המשתתפים כ"גלגל הצלה", אשר מנע את הנפילה הבאה: "הייתי יכול להיעלם לה, אבל כשהייתי צריך אותה היא הייתה עוזרת לי". המשתתפים הדגישו לחיוב את העובדה כי היוזמה ליצירת הקשר באה מטעמו של המלווה, מכיוון שחשו מבוכה רבה לבקש סיוע, גם כשהמצב היה קשה מאוד והם לא היו בטוחים במעמדם בסיום השהות בדירות: "הקשר עם ערן היה אינטנסיבי ויומיומי, ותמיד הוא אמר שמי שרוצה לדבר אתו שיצלצל. אבל זה לא נעים לבוא ולצלצל. אוף זה קשה".

דיור, לימודים ותעסוקה - בזמן הריאיון גרו הצעירים בשכירות בשוק החופשי (לבד או עם שותפים), במגורים לחיילים משוחררים או עם בן הזוג או בת זוג. מגורים עם קרובי משפחה בכלל, ועם הורים בפרט, תוארו כמוצא אחרון וכסידור זמני בלבד. קשה היה להם למצוא מקום מגורים עם עזיבת התכנית, וחלקם אף ציינו כי לא היו בטוחים אם יהיה להם מקום לישון בו. בתקופת המשבר גרו מרביתם בשניים עד שישה מקומות שונים. כאשר נזקקו לעזרה במציאת מקום מגורים, הגורם המסייע העיקרי היה התכנית. במעט מן המקרים פנו לסיוע של חברים או גורמי טיפול אחרים. המרואיינים תיארו את המגורים בדרכים שונות, אולם לא באמצעות כינויי שייכות, כמו "הדירה שלי" או "בבית", אלא תיארו עצמם כ"עוף נודד". ביטוי זה, בדומה לתיאור חוויית חיפוש המגורים, מדגיש את חוויות התלישות ואי-הוודאות שליוו את המעבר לחיים

עצמאיים של רבים מהבוגרים: "בן הזוג עזר לי פעם, ואז הלכתי לישון אצל חברים ופעם בעבודה

בתל אביב ושוב לישון אצל חברים"; "אני צריכה עוד מעט לעזוב ואין לי מושג מה יהיה".

מרבית המרואיינים הביעו רצון להשתלב בלימודים. חלקם למדו לימודי מקצוע או הכנה ללימודים אקדמיים בעת שהותם בתכנית. מי שלא הצליחו לממש שאיפה זו, ייחסו זאת לקושי כלכלי – שכר נמוך אשר מכסה בקושי את צרכיהם השוטפים. היו שנאלצו לפרוש מן הלימודים בעקבות קשיים כלכליים שעמם לא הצליחו להתמודד.

מרבית המרואיינים עבדו בתקופת הריאיון. הם הועסקו בעיקר בעבודות זמניות בשכר נמוך. מקצתם נשאר במקום עבודה מתוך חשש שלא ימצאו עבודה אחרת וייקלעו למצוקה כלכלית. לעומתם, אחרים התקשו להתמיד במקום עבודה מסיבות שונות, כמו מעברי מגורים תכופים. על מנת למצוא עבודה נעזרו לעתים בתכנית, בחברים ובקרובים או בתכנית "למרחב"¹, אך כי חלק מהעבודות נמצאו באופן עצמאי. היו שסיפרו על תקופה ארוכה של חוסר תעסוקה שבה חיפשו עבודה ללא הצלחה. חיפוש העבודה לווה בתחושות של לחץ ושל מסוגלות עצמית נמוכה שאותן ייחסו הצעירים לחסמים, כמו היעדר ניסיון, כישורים וקשרים.

מצוקה כלכלית מתמשכת ותחושת ניתוק חברתי - מצוקה כלכלית הייתה מנת חלקם של רבים ממשתתפי מחקר המעקב. היו ביניהם כאלה שנמנעו מצרכים בסיסיים ביותר, כמו תזונה נכונה, טיפולי שיניים, תרופות, מוצרי היגיינה ותשלום שכר הדירה: "ראו שאין לי מה לאכול... היו בהלם... לא היה לי כסף לאכול ופשוט רזיתי"; "טיפולי שיניים זה חשוב אבל הייתי צריכה לעשות סדר עדיפויות בחיים". בשל כך הגיעו חלקם ליתרת חובה בבנק ונאלצו לקחת הלוואות מן הבנק או מחברים: "אני מרגיש כל הזמן חובות, עדיף שלא תדעי... הלוואות". מרואיינים בעלי משפחות שבהן ילד אחד או יותר תיארו חיי עוני על אף הניסיונות לסיוע מצד קרובי משפחה או צוות התכנית. ההתמודדות עם מצוקה כלכלית והמחסור דחקו חלק מהמרואיינים לנהל חיי חברה מצומצמים ביותר ונבצר מהם לבלות עם בני גילם: "רוב החברים ממשפחות נורמליות כולם היו חיים, ואני לא חי". תחושת הניתוק מהסביבה לוותה בתחושה כי אין מי שיכול לסייע ובבושה רבה לבקש עזרה: "אתה תקוע בבית כמה חודשים ויוצא מדעתך". מאחר שמרביתם חיים בנתק ממשפחתם, נמנע מהם סיוע מקרובים, הנתונים גם הם לרוב במצוקה כלכלית: "אימא וסבתא מקבלות רק ביטוח לאומי... לאימא יש הוצאה לפועל אי אפשר לבקש ממנה". מעטים זכו לתמיכה מצד חבר קרוב כדי "לדבר אתו על משהו אישי". בקרב מי שהתנסו במערכות יחסים רומנטיות, לא כולם חשו קרבה

¹ תיאור תכנית זאת והערכתה ניתן למצוא אצל שטימברג ואבירי (2012).

לבני זוגם. מעטים ציינו מעורבות בפעילות פנאי כלשהי וכן קשר מסייע עם עובדת סוציאלית או עם גורם טיפולי פורמלי אחר בתקופה שבה התבצע הריאיון. מרואיינים שהיו בקשר עם גורם מסייע ציינו בעיקר את התכנית.

הצעירים הסבירו את הניתוק ממערכות תומכות במיעוט הזמן הפנוי שיש ברשותם ובאפשרות כספית מוגבלת לבילויים עם בני גילם. נוסף על כך, הם תיארו פער בבגרות הנפשית בינם לבין חבריהם בני גילם, פער שיוחס לחוויות החיים המורכבות שבהן התנסו בגילים צעירים. זאת ועוד, הודגש כי אינם יכולים לשתף את חבריהם בכול, בשל החשש כי לא יזכו להבנה מצד מי שבא "ממשפחות נורמליות".

כאשר נשאלו על ידי החוקרת באשר לשיעור רצונם מהחיים נחשפה תמונה קשה ביותר, אם כי לא מפתיעה לאור המוצג לעיל. הצעירים ענו בקושי רב לשאלה "עד כמה את/ה מרוצה מהחיים?". מי שהביעו שביעות רצון כלשהי קשרו אותה לתמיכה מצד מערכות תמיכה חברתיות, לאמונה שהחיים ישתפרו בעתיד, לעבודה קבועה ויציבות כלכלית, לקשר זוגי ולהקמת משפחה משל עצמם. מרואיינים שהם הורים לילדים ציינו כי הילדים הם משאב רגשי המאפשר להם להמשיך הלאה. גם מי שלא הקימו משפחה, ייחסו לאפשרות הקמתה כוח מרפא לפצעים משפחתיים מן העבר. יש מי שטענו כי הם כלל לא מרוצים מחייהם. תחושה חריפה זו יוחסה לחוויות של חוסר אונים וקושי ליצור שינוי בחייהם, לשגרה של הישרדות ולקושי להתמודד עם חוויות קשות מן העבר ללא מערכות תמיכה.

השינויים בתכנית בעקבות ממצאי המעקב

ממצאי המחקר הובאו בפני צוות התכנית, אשר ערך התאמות ושינויים בתכנית לאור חוויות הצעירים וההסברים שהעניקו לחוויות אלו. הממצאים הובילו להבנה כי נחוץ לחזק את ההכנה לסיום השהות בדירה ואת התמיכה לאחר היציאה ממנה. על מנת להקל על המשבר החריף המלווה את היציאה מהדירה וגם להדק אחריה את הקשר עם התכנית, עוגנה בתכנית הכנה קבוצתית למהלך זה. הכנה זו כללה סדנאות בנושאים כלכליים. הוחלט גם למסד את הליווי לאחר היציאה מהדירה לתקופה של שלושה עד שישה חודשים, כאשר בסיומה מועבר הליווי ל"אקסטרני". השינויים כללו גם הגברת המעקב של המלווים אחר הנעשה בדירות, כדי לוודא שמירה על כללים והתחשבות הדדית בין הדיירים.

על מנת לסייע לבוגרים להתמודד עם הקשיים הכלכליים, אשר מנעו מהם בין היתר את האפשרות להשתלב בהשכלה, הרחיבה התכנית את מאגר המלגות העומד לרשותם של המשתתפים בתכנית.

בתכנית החלו להיערך ימים פתוחים במוסדות להשכלה גבוהה, התקיימו קורסים לשיפור האנגלית, גויסו מתנדבים לשיעורי עזר, והוגבר שיווק ההשכלה בקרב משתתפי התכנית. כתוצאה ממאמצים אלה, בסוף 2014 השתלבו בלימודים 32% ממשתתפי התכנית. נוסף על כך, הועסקה רכזת תעסוקה, הוקם מאגר מעסיקים-ידידים, החל להינתן סיוע באבחונים ונערכה פעילות קבוצתית בנושא תעסוקה.

הממצאים העלו את הצורך להדק את הקשר של הצעירים עם מערכות תמיכה. על כן גויסה לתכנית רכזת טיפול והוקם מאגר מטפלים בעלי ניסיון בטיפול באנשים חסרי עורף משפחתי. במקביל מוסדו קבוצות טיפוליות באמצעות ביטוי אמנותי (כתיבה וציור), וגויסו משפחות מלוות לצעירים בתכנית. על מנת לאפשר לצעירים חיי פנאי, באמצעות מלגות הורחב הסיוע לפעילות בחדרי כושר ולפיתוח כישורים אישיים.

דיון ומסקנות

מצוקתם של בוגרי פנימיות ואומנה חסרי עורף משפחתי הייתה המניע להקמת התכנית "גשר לעצמאות". ממחקר המעקב התברר שנחוץ למנוע מצב שבו המשבר שמאפיין את היציאה ממסגרת ההשמה לחיים עצמאיים רק נדחה בשנים ספורות בעקבות ההשתתפות בתכנית. המסקנה העיקרית שעולה מממצאי מחקר המעקב היא שגבולותיה של תכנית שמטרתה תמיכה במעבר לחיים עצמאיים חייבים להיות גמישים. יש למנוע יציאה חדה ולא הדרגתית מהתכנית, ולכן עליה לכלול מרכיבים של הכנה אינסטרומנטלית ורגשית לחיים עצמאיים, כמו גם המשך ליווי של הצעירים באינטנסיביות הולכת ופוחתת לאחר סיום השתתפותם בתכנית. בדרך זו תתאפשר יציאתם לעצמאות תוך הפחתה הדרגתית של תלותם בסיוע.

מסקנה נוספת שעלתה מתגובות הצעירים לחוויית המגורים בדירות של התכנית נוגעת לקושי באיזון שבין השאיפה לאפשר לצעירים עצמאות בניהול חיי היום-יום שלהם לבין הצורך להבטיח לכולם סביבה בטוחה וחופשית מסיכונים ומהפרעות. מתגובות הנחקרים התברר שאיזון זה הושג חלקית וכי נדרשת חשיבה נוספת על תפקידם של מלווי הדירות ועל מידת ההשפעה הרצויה על התנהלות הדיירים. ואכן בעקבות ממצאי המעקב נעשו בתכנית "גשר לעצמאות" שינויים על מנת להתמודד טוב יותר עם המצבים שתיארו משתתפי התכנית.

ממצאי המחקר הנוכחי דומים לממצאים של מחקרים שנעשו על בוגרי פנימיות ואומנה בשלב היציאה מהמסגרת (Courtney & Dworsky, 2006; Geenen & Powers, 2007; Schiff & Benbenishty, 2006). מחקרים אלה הצביעו על קשיים בהישגים ובנגישות להשכלה (Courtney

(et al., 2011), על קשיי תעסוקה ומצוקה כלכלית (שיף וקושר, 2005; Goerge et al., 2002) ועל היעדר קורת גג יציבה (Pecora et al., 2003; Sulimani-Aidan, 2014). המחקרים על בוגרי פנימיות המליצו על מסגרות המשך שאמורות לספק לצעיר את המרחב הרגשי הנדרש למעבר חיים (Stein, 2006), את הליווי והחניכה הצמודים בשלבי ההתנסות הראשוניים בעצמאות ואת החוסן להתמודדות עם קשיים (Geenen & Powers, 2007; Schiff, 2006). מחוויותיהם של הצעירים חסרי עורף משפחתי שהשתתפו במחקר הנוכחי ניכר כי היעדרה של תמיכה בתקופה הקריטית של היציאה לעצמאות הוא פוטנציאל למשבר מתמשך העלול לפגוע בתפקודים רבים. את המשבר אפיינה תחושת בדידות רבה ("אין מי שמבין"), והוא נקשר לחוסר יציבות בתחומים רבים בחייהם של המרואיינים.

רשימת מקורות

בנבנישתי, ר' (2008). **הערכת תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי - דוח המחקר**. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

בנבנישתי, ר' (2009). **הערכת תוכניות לבוגרים של השמה חוץ-ביתית חסרי עורף משפחתי**. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, הקרן למפעלים מיוחדים.

זעירא, ע', בנבנישתי, ר' ורפאלי, ת' (2012). **צעירים פגיעים בתהליכי המעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות - דוח מחקר מסכם**. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית האוניברסיטה העברית, רמת גן: בית-הספר לעבודה סוציאלית אוניברסיטת בר-אילן.

ישראלאשוילי, מ' (2014). **חשיבות העורף המשפחתי עבור צעירים הנמצאים בשלב "הבגרות הצומחת"**. הוד השרון: עמותת למרחב.

קטן, י' (2009). **צעירים בישראל – בעיות, צרכים ושירותים בתחומי הרווחה: תמונת מצב ומבט לעתיד**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

שטימברג, י' ואבירי, א' (2012). **בוגרי תכנית "למרחב": מצב הבוגרים ותפיסותיהם לגבי תחומי חיים שונים - מחקר הערכה**. תל אביב: המכון לחינוך דמוקרטי - מחלקת הערכה.

שיף, מ' ובנבנישתי, א' (2004). **מצבם של מתבגרים באומנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה - דוח מחקר**. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית.

שיף, מ' וקושר, ח' (2005). מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית "בית אפל" בגילאי 18 ומעלה - דוח מחקר. ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית.

Cosner-Berzin, S. C., Rhodes, A. M., & Curtis, M. A. (2011). Housing experiences of former foster youth: How do they fare in comparison to other youth? *Children and Youth Services Review*, 33, 2119-2126.

Courtney, M. E. (2009). The difficult transition to adulthood for foster youth in the US: Implications for the state as corporate parent. *Social Policy Report*, 23, 3–18.

Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11, 209–219.

Courtney, M. E., Dworsky, A., Brown, A., Cary, C., Love, A. K., & Vorhies, V. (2011). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 26*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children. Retrieved from <http://www.chapinhall.org/research/report/midwest-evaluation-adult-functioning-former-foster-youth>

Courtney, M. E., & Hughes-Heuring, D. (2005). The transition to adulthood for youth "aging out" of the foster care system. In D. W. Osgood, E. M. Foster, C. Flanagan, & G. Ruth (Eds.), *On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations* (pp.27-67). Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80, 685-718.

- Cusick, G. R., Courtney, M. E., Havlicek, J., & Hess, N. (2011). *Crime during the transition to adulthood: How youth fare as they leave out-of-home care*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Furstenberg, F. F., Jr. (2010). On a new schedule: Transitions to adulthood and family change. *The Future of Children, 20*, 67-87.
- Geenen, S., & Powers, L. E. (2007). "Tomorrow is another problem": The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood. *Children & Youth Services Review, 29*, 1085-1101.
- Goerge, R. M., Bilaver, L., Lee, B. J., Needell, B., Brookhart, A., & Jackman, W. (2002). *Employment outcomes for youth aging out of foster care*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago. Retrieved from <http://aspe.hhs.gov/hsp/fostercare-agingout02/>
- Lee, C., & Berrick, J. D. (2014). Experiences of youth who transition to adulthood out of care: Developing a theoretical framework. *Children and Youth Services Review, 46*, 78-84.
- Lee, J. S., Courtney, M. E., & Hook, J. L. (2012). Formal bonds during the transition to adulthood: Extended foster care support and criminal/legal involvement. *Journal of Public Child Welfare, 6*, 255-279.
- Macomber, J., Cuccaro-Alamin, S., Duncan, D., Kuehn, D., McDaniel, M., Vericker, T.,... Barth, R. P. (2008). *Coming of age: Employment outcomes for youth who age out of foster care through their middle twenties*. Washington, DC: Urban Institute. Retrieved from <http://www.urban.org/publications/1001174.html>
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Downs, A. C., O'Brien, K., Hiripi, E., & Morello, B.S. (2003). *Assessing the effects of foster care: Early results from the*

- Casey National Alumni Study: Casey Family Programs*. Retrieved from <http://www.casey.org/national-alumni-study/>
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., ... Torres, D. (2006). Assessing the educational achievements of adults who were formerly placed in family foster care. *Child & Family Social Work, 11*, 220-231.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare, 82*, 727–746.
- Sandor, E., & Ludwinek, A. (2014). *Social situation of young people in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurofound. Retrieved from <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1404.htm>
- Schiff, M. (2006). Leaving care: Retrospective reports by alumni group homes. *Social Work, 51*, 343-353.
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-homes alumni: Exploring gender differences and in-care correlates. *Children and Youth Services Review, 28*, 133-157.
- Shanahan, M. J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology, 26*, 667–692.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 276-279.
- Sulimani-Aidan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review, 46*, 38-46.

Surjadi, F. F., Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., & Conger, R. D. (2011). Parental support, partner support, and the trajectories of mastery from adolescence to early adulthood. *Journal of Adolescence, 34*, 619-628.

Swartz, T. T., Kim, M., Uno, M., Mortimer, J., & O'Brien, K. B. (2011). Safety nets and scaffolds: Parental support in the transition to adulthood. *Journal of Marriage and Family, 73*, 414-429.